

Mere metodisk mangfoldighed i arbejdslivsforskningen

Stine Rasmussen, Rasmus Juul Møberg & Nana Vaaben

Tilbage i 2014 bragte Tidsskrift for Arbejdsliv et temanummer med titlen "Metodisk mangfoldighed i arbejdslivsforskningen". Temaet udsprang af redaktionens ønske om at sætte fokus på mangfoldigheden i de undersøgelsesmetoder, der anvendes i arbejdslivsforskningen og give en særlig plads til diskussioner og refleksioner omkring, hvordan arbejdslivet kan studeres. Arbejdslivsforskningen er nemlig i udpræget grad et forskningsfelt, der er kendetegnet ved en stærk empirisk fundering såvel som metodepluralisme. Denne redaktionelle fokusering blev gengældt af de danske forskningsmiljøer, som viste stor interesse for at bidrage med artikler omhandlende det metodiske arbejde i arbejdslivsforskningen.

I 2014 bragte vi seks artikler, der emnemæssigt spændte bredt – fra autofotografi som metode til at studere medarbejdertilværelse til brugen af brugerundersøgelser på beskæftigelsesområdet – men som alligevel havde en række fælles flader. Flere af artiklerne forholdt sig eksempelvis til, hvordan det felt, der studeres, kan transformeres og aktiveres af forskningens aktiviteter. Dette er et tema, som også berøres af flere artikler i indeværende nummer, bl.a. i bidraget af Hagedorn-Rasmussen og kollegaer, der udfolder dilemmatænkning som en særlig praksisorienteret metode, der hjælper de studerede med at forstå og tilgå deres opgaver anderledes end tidligere og i artiklen om fremtidsværkstedet

som metode til erkendelse og forandring af Janne Gleerup og Jonas Egmose.

Der er flere årsager til, at vi her otte år senere har besluttet igen at have et temanummer, der fokuserer på metoder i arbejdslivsforskningen. Selv om mange problematikker i arbejdslivsforskningen er lige så relevante i dag som for 8 år siden, så er det væsentligt, at vi til stadighed udfordrer os selv til at blive bedre til at indfange arbejdslivsudfordringer i al deres kompleksitet. Særligt afkodningen af kompleksitet rummer potentielt indsigter, der kan bringe arbejdslivsforskningen videre. Dette er ikke kun for at tilfredsstille en akademisk interesse, idet arbejdslivsforskning ofte er stærkt vævet sammen med praksis og derigennem kan få direkte indflydelse på forandringer og forbedringer af arbejdslivet for arbejdstagere. Kort sagt, så kan bedre dataindsamlingsmetoder potentielt set bidrage til et forbedret arbejdsliv. Til trods for at mange problemstillinger og arbejdslivsudfordringer ikke har undergået de store forandringer set over det sidste årti, er vi på andre fronter vidner til store forandringer i arbejdslivet, hvilket er blevet understreget og accelereret af Corona-nedlukningerne, hvor hjemmearbejdsplads og hybridarbejde for alvor har vundet indpas i arbejdstageres vokabularium og arbejdsliv. Sideløbende har den teknologiske udvikling muliggjort nye digitale metoder, der åbner for ny kvalitativ

og kvantitativ udforskning af arbejdslivet. Med nye metodiske muligheder følger dog også nye udfordringer og dilemmaer, og samtidig bliver brugen af de mere "klassiske" metoder udfordret på nye måder, da genstandsfeltet ændrer sig. I lyset af disse udviklingstendenser mener vi derfor, at det igen er tid til at diskutere metoder i arbejdslivsforskningen i al dens mangfoldighed. Vi har derfor valgt at kalde temanummeret "Mere metodisk mangfoldighed i arbejdslivsforskningen" med henvisning til, at de to temanumre samlet set viser et udsnit af de mange metoder og tilgange, der findes til at studere arbejdslivet. Som tidligere nævnt behandler nogle af bidragene i dette temanummer emner, der også blev adresseret i det første metodenummer (fx artikel 3 og 4 der fokuserer på praksisnære metoder til at skabe forandringer i arbejdslivet), men fælles for flere af artiklerne i dette temanummer er også, at de på forskellig vis forholder sig til, hvordan man metodisk indfanger kompleksiteten i det moderne arbejdsliv. Endelig rummer temanummeret også bidrag (de to kronikker), som diskuterer muligheder for at anvende bestemte typer af data i arbejdslivsforskningen, som ellers ikke har været så anvendte. Og særligt i den sidste kronik tages spørgsmålet om brug af en ny slags data, nemlig digitale data, under behandling. I det følgende giver vi et overblik over indholdet i dette temanummer, som består af fem artikler, to kronikker og én anmeldelse.

Den første artikel er skrevet af Dorte Raaby Andersen, Kent Jacob Nielsen, Susanne Nissen Sagoo, Johan Hviid Andersen og David Høyrup Christiansen, der kommer fra Arbejdsmedicin, Regionshospitalet Gødstrup og fra Hospitalsenheden Midt. Artiklen handler om en i arbejdslivsforskningen kendt metode (feltarbejdet), men artiklens særlige bidrag er at synliggøre og diskutere, hvordan undersøgeren kan indtage – eller få tildelt – forskellige

roller og dermed opnå forskellige indsigter, alt efter hvilken form for arbejdsplads man studerer. Feltarbejdet, som præsenteres i artiklen, foregår på to meget forskellige arbejdspladser, nemlig i ældreplejen og på et slagteri. Hvor etnografen i ældreplejen kan deltage og være en hjælp i arbejdet og derigennem opnå viden om belastninger og smerter, er dette på ingen måde muligt på slagteriet, hvor hun nærmere oplever at forsinke arbejdet og skulle springe til side for ikke at gå i vejen for travle medarbejdere og dyrekroppe, der bevæger sig med tidsstyret præcision. Dermed bliver feltarbejdet på slagteriet mere til observation end til deltagelse. I artiklen reflekterer forfatterne over, hvordan man kan få adgang til forskellige former for felter og dermed indsigter, og hvordan man kan forhandle om sin rolle, hvis man vel at mærke har noget at forhandle med. Men de viser også, hvordan det at være i vejen og blive henvist til en rolle som observatør i sig selv siger noget om det arbejdsliv, der udfolder sig på arbejdspladsen. Artiklen skriver sig derfor ind i en lang antropologisk tradition for at diskutere forholdet mellem etnograf og felt og balancen mellem indlevelse og distance.

Artikel 2, som er forfattet af Nana Vaaben, Kristian Gylling Olesen og Sarah Lise Grams Davy fra Københavns Professionshøjskole, bærer titlen "Mængder og mønstre i kvalitative arbejdslivsundersøgelser". Forfatternes ærinde i denne artikel er at bidrage med viden om, hvordan man kan sammenfatte store mængder af kvalitative data på en meningsfuld og pålidelig måde, sådan at de giver nye indsigter om arbejdslivet. Forfatterne argumenterer selv for, at de skriver sig ind i et omdiskuteret metodologisk felt, der handler om at tælle i kvalitative studier. Til at illustrere deres pointe bruger forfatterne som case en undersøgelse, de selv står bag, omhandlende trivsel og motivation i arbejdslivet i uddannelsessektoren. Undersøgelsen

blev udsendt elektronisk og bestod af syv spørgsmål, der kunne besvares åbent og af fire spørgsmål med lukkede svarkategorier. Næsten 1700 personer besvarede spørgsmålene, og forfatterne stod derfor tilbage med en meget stor mængde kvalitative data. I artiklen forholder forfatterne sig til, hvordan de analytisk gik til arbejdet med at få greb om det store materiale, herunder argumenterer de også for, at de fandt det nødvendigt i kodningsarbejdet at lave optællinger af, hvor mange svar der var kodet i bestemte kategorier for at få overblik over proportionerne i materialet og viden om, hvilke typer af svar der forekommer oftere end andre. De argumenterer dog også for, at netop optællinger gav anledning til indsigter, som man ikke kunne have fået på andre måder. På den måde blev det at tælle kvalitativt materiale centralt i arbejdet med at begribe et meget stort kvalitativt materiale.

I artikel 3 og 4 bevæger vi os over i aktionsforskningsgenren, hvor artiklerne handler om, hvordan bestemte praksisorienterede metoder – henholdsvis dilemmatænkning og fremtidsværkstedet – kan bidrage til at skabe forandring for de subjekter, der indgår i undersøgelsen.

Artikel 3 bærer titlen "Dilemmatænkning – lærende respons på arbejdsmiljøet" og er skrevet af Peter Hagedorn-Rasmussen, Anita Mac og Henrik Lund fra RUC samt konsulent Rikke Thomsen. Artiklen tager afsæt i en paradoksteoretisk tilgang og undersøger, hvordan den praksisorienterede metode "dilemmatænkning" kan bidrage med det, som forfatterne kalder for en "lærende respons på komplekse problemstillinger" i arbejdsfællesskaber, der udfordrer det organisatoriske og psykosociale arbejdsmiljø. Gennem en case på en hospitalsafdeling viser forfatterne, hvordan det i et samspil mellem medarbejderne på afdelingen og forskerne

bliver muligt at genfortolke konkret oplevede belastningsmæssige problemstillinger som dilemmaer, der ikke kan findes en enten-eller-løsning på. Forfatterne argumenterer for, at dilemmatænkningen bidrager til at øge den fælles forståelse hos medarbejderne omkring de muligheder, de rent faktisk har for at tilgå opgaverne fremfor at se og opleve dem som spændinger.

Artikel 4 er skrevet af Janne Gleerup og Jonas Egmose fra RUC og bærer titlen "Fremtidsværkstedet som metode til erkendelse og forandring. Metodologiske erfaringer med kritisk utopisk aktionsforskning". Forfatterne tager afsæt i, at der er en stigende interesse for at fremme samspillet mellem videnskabelig viden og udviklingsprocesser i praksis. En sådan interesse for det anvendelsesorienterede er grundlæggende positiv, men stiller samtidig fornyede krav til forskningsmiljøerne om at forankre praksisorienteringen videnskabeligt. På den baggrund introducerer Gleerup og Egmose til fremtidsværkstedet som en særlig metode til at skabe ny forandringsorienteret viden, og hvor de især er optagede af at udfolde fremtidsværkstedets metodologiske grundlag. Forfatternes hovedpointe er, at fremtidsværkstedet har en stærk kvalitet som både en praksisnær såvel som en videnskabelig forankret metode, der kan skabe forandringsorienteret viden.

Artikel 5 "Konfigurationelle komparative metoder i arbejdslivsforskningen" skrevet af Sofie Ø. Jaspers, Ole Henning Sørensen, Jeppe Lykke Møller fra NFA er en spændende indføring i en tilgang, der har til hensigt at identificere mulige kausale sammenhænge mellem flere forskellige betingelser og udfald. Samtidig er det en grundlæggende præmis, at samme udfald ikke nødvendigvis skyldes samme betingelser, men derimod at udfaldet kan være et resultat af forskellige konfigurationer af betingelser. Derudover tilbyder

tilgangen en mulighed for at kombinere kvalitative og kvantitative oplysninger i et case-baseret analytiske arbejde. Selvom tilgangen ifølge forfatterne rummer store potentialer for evalueringer af arbejdsmiljøtiltag, så er det vigtigt at være transparente i metodearbejdet, så grundlaget for de matematiske beregninger, og dermed resultaterne af analysen, fremstår tydeligt. Hovedargumentet i artiklen er, at tilgangen er særlig velegnet til at indfange kompleksiteten i arbejdslivet, herunder en fokusering på kausalitet, der kan understøtte beslutningsprocesserne i blandt andet arbejdsmiljøarbejdet.

Temanummeret rummer også to kronikker, som har det til fælles, at de begge diskuterer muligheder og barrierer ift. at anvende bestemte typer af data i arbejdslivsforskningen.

Den første kronik, som er skrevet af Bendt Torpegård Pedersen og Thomas Borchmann fra Institut for Psykologi og Kommunikation på Aalborg Universitet, handler om fordele og ulemper ved at bruge data fra kliniske samtaleforløb med stressramte i udforskningen af arbejdslivsrelaterede belastninger og belastningshåndteringsstrategier. Forfatterne argumenterer indledningsvist for, at de mener, at der er potentiale i at bruge denne slags viden i forskningen og fremfører dernæst tre grunde hertil. En interessant pointe her er bl.a., at forfatterne peger på, at stresssammenbrudte har en særlig gunstig erkendelsesposition, fordi de så at sige er fritaget for at forholde sig til illusioner om arbejdet, når de reflekterer over deres eget arbejdsliv, som er beskadiget. Forfatterne forholder sig også til ulemperne ved denne type af viden, eksempelvis problemstillingen omkring at skulle indhente tilsagn fra en klient til at bruge data indsamlet i behandlingsøjemed til forskningsmæssig brug. Afslutningsvist kommer forfatterne med en række handlingsanvisninger på, hvordan viden fra kliniske

casestudier bedre kan omsættes, sådan at det kan anvendes forskningsmæssigt.

Temanummerets anden kronik sætter fokus på brugen af digitale data i arbejdslivsforskningen. Kronikken er skrevet af Sofie Læbo Astrupgaard, David Dreyer Lassen, Morten Axel Pedersen og Helene Willadsen fra Copenhagen Center for Social Data Science ved Københavns Universitet. Kronikken sætter fokus på de muligheder, der åbner sig for arbejdslivsforskningen som følge af, at vores interaktion og kommunikation med hinanden på arbejdspladsen i stigende grad foregår digitalt og derfor afsætter digitale fodspor. En udvikling, der særligt har taget fart som følge af Corona-nedlukningerne, hvor meget mødeaktivitet blev omlagt til møder på Teams eller lignende digitale platforme. Samtidig har en stigning i hjemme- og hybridarbejdspladser medført og fastholdt en øget brug af digitale mødeplatforme, selv efter Corona-nedlukningerne var overstået (i denne omgang). Forfatterne argumenterer for, at disse digitale data er oplagte at inddrage for en arbejdslivsforsker i undersøgelser af arbejdslivet. I kronikken peges der dog på, at denne guldgrube af digitale data ikke er uden udfordringer. Først og fremmest er det vigtigt at erkende, at digitale data ikke rummer folks erfaringer, holdninger og refleksioner. Derfor skal digitale data oftest suppleres med data indsamlet med "klassiske" metoder, observation, interview, survey osv., hvilket også er en central pointe i Social Data Science. En udfordring er, at digitale data er ejet af den enkelte virksomhed, og data er ofte personhenførbare, hvilket stiller krav til overholdelse af GDPR. Kort sagt: Digitale data rummer store muligheder for arbejdslivsforskningen, samtidig også er der begrænsninger samt udfordringer i tilvejebringelsen.

Temanummeret afsluttes med en anmeldelse af bogen "Datasans. Etisk skole- og uddannel-

sesledelse med data”, som er forfattet af Dorthe Staunæs, Helle Bjerg, Malou Juelskjær og Kristian Gylling. Bogen handler om, hvordan data kan indgå og behandles med omtanke i skoleledelsens arbejde med at forbedre elevers læring og trivsel. En grundlæggende pointe i bogen er, at data mere end blot repræsentationer. ”Data gør mere, end de viser”. Dette

perspektiv gør bogen relevant for indeværende temanummer, idet data frembragt af forskerens metoder på samtidig afspejler og påvirker den verden, der bliver undersøgt.

Rigtig god fornøjelse med at læse mere om metodisk mangfoldighed i arbejdslivsforskningen.

Stine Rasmussen, lektor,
Institut for Politik og Samfund, Aalborg Universitet, sra@dps.aau.dk

Rasmus Juul Møberg, lektor,
Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet, rjm@socsci.aau.dk

Nana Vaaben, docent,
Københavns Professionshøjskole, nava@kp.dk